

DOI: 10.69085/afp20243094

ФОРМИРАНЕ НА КУЛТУРА НА УЧЕНЕ У ДЕЦАТА В ПРЕДУЧИЛИЩНА ВЪЗРАСТ

Боряна Иванова

borjana-ivanova@uni-plovdiv.bg

***Резюме:** Статията се фокусира върху актуалността на проблема за формиране на култура на учене у децата от подготвителните групи. Значението на тази култура е ценно не само в контекста на подготовката им за училище, но и в рамките на учене през целия живот. Културата на учене е необходима за всички дейности на децата: обучение, игра, проектна, трудова дейност и др. От значение за развитие на тази култура е иновативната образователна среда в предучилищните институции. Цел на изследването е да се установи в каква степен са формирани компоненти на култура на учене у децата в подготвителните групи в детската градина: комуникативна култура, умение за участие в съвместна дейност, умение за самостоятелно планиране и организиране на дейността, отговорно отношение към задачите, умение за вземане на решения и умения за решаване на проблем. За реализиране на целта се формулират задачи и се осъществява изследване, което включва наблюдение на децата в трета и четвърта група в детските градини и анкетата с педагози в подготвителните групи. Резултатите от научното изследване подчертават различната степен на формиране на тези умения у децата на 5 – 6- и 6 – 7-годишна възраст.*

***Ключови думи:** деца, педагози, компоненти на култура на учене, дейности, детска градина*

DEVELOPMENT OF A LEARNING CULTURE IN CHILDREN OF PRESCHOOL AGE

Boryana Ivanova

borjana-ivanova@uni-plovdiv.bg

***Abstract:** The article focuses on the topicality of formation of a learning culture in children aged 5 – 6 and 6 – 7 years. This culture is valuable not only in the context of school preparation but also in lifelong learning. A culture of learning is needed in all children's activities: education, play, project activities etc. Important for the development of this culture is the innovative educational environment in kindergartens. The purpose of research is to determine to what extent the components of learning culture are formed in the children in preparatory groups in kindergarten: communicative culture, ability to work in a team, ability to independently plan and organize activities, responsible attitude to tasks, problem solving skills and ability to make decisions. To achieve this aim, tasks are formulated and research is carried out, which includes observation of children from the third and fourth groups in kindergarten and a survey of teachers. The results of the scientific research highlight the different degree of formation of these skills in 5 – 6 year old and 6 – 7 year old children in kindergarten.*

***Key words:** children, teachers, components of a Learning culture, activities, kindergarten*

Увод

В последните години не само в България, но и в целия свят се дискутират актуални теми, свързани с учене през целия живот, развитие на компетентности, въвеждане на иновации във всяка една от сферите на обществения живот. Те станаха неразделна част от нашето съвремие. Всички тези проблеми иманентно включват културни измерения и подчертават необходимостта от формиране на култура на учене, чигто основи се изграждат в предучилищния период. В рамките на програмата „Учение през целия живот“ вни-

манието се фокусира върху личностното развитие на човека и неговото активно участие в живота на обществото. Ученето през целия живот предполага усъвършенстване на културата на учене, на личностните и социални компетентности на човек, които започват да се формират в предучилищното детство.

Цел, задачи и методи на изследване

Целта ни е да установим до каква степен са формирани компоненти на културата на учене у децата в подготвителните групи в детската градина.

Задачи:

1. Теоретично проучване на проблема за спецификата на детското учене и детска култура в предучилищна възраст.
2. Провеждане на изследване с деца на 5 – 6- и 6 – 7-годишна възраст с цел да установим нивото на развитие на компонентите на културата на учене.
3. Анализ на получените резултати.

Хипотеза на изследване: Предполагаме, че активното участие на 5 – 6- и 6 – 7-годишни деца в разнообразни дейности в детската градина съдейства за формиране в различна степен на компоненти на културата на учене.

Обект на изследване са компонентите на културата на учене, а **предмет** на изследване са дейностите, в които се развиват тези компоненти.

Методи на изследване:

- анализ на педагогическа литература по въпроса;
- наблюдение на различни дейности с деца на 5 – 6- и 6 – 7-годишна възраст;
- анкета с педагози от детски градини.

Теоретичен анализ на проблема за културата на учене

В понятието „култура на учене“ се включват две понятия: учене и култура.

1. Специфика на детското учене

Ученето се определя като „ключ на XXI век“. Във всяка една от сферите за учене през целия живот, формулирани от комисията на ЮНЕСКО през 2000-а година: учене за усвояване на знания; учене, за да живеят хората заедно; учене за оформяне на живота и учене за действия – отделните европейски страни притежават силни и слаби страни (Klemm, 2000). Страните с най-качествено образование в световен мащаб през 2022 г. са Финландия, Южна Корея, Дания, Хонконг, Великобритания, Израел, Швеция, САЩ, Норвегия и Сингапур (Top 10 Bildungssysteme der Welt, 2022).

Ученето при децата в предучилищна възраст е различно от това при възрастните и благодарение на високата пластичност на детския мозък то оставя много по-ярки следи в сравнение с мозъка на възрастните. Мотивацията за осъществяване на различни дейности се отразява позитивно върху резултатите от ученето. Щаделман подчертава, че човешкият мозък е много пластичен и в процеса на учене той променя не само структурата, но и функциите си. Хората се различават по микроструктурата на своите мозъци, които са неповторими и индивидуални, а следователно те притежават и неповторима биография на учене. Възрастните и децата конструират знанията и поведението си на основа на личния опит. Ученето е активен, конструктивен, емоционален и социален процес. Стимули за учене са не само потенциалите на децата, но и взаимоотношенията им с другите хора, със социума (Stadlmann, 2014).

Актуалното в последните години образование STEAM, интегриращо знания в областта на науката (Science), технологиите (Technology), инженерството (Engineering), изкуството (Art) и математиката (Mathematics), може да се приложи и в детската градина чрез педагогическо взаимодействие, което включва всички пет елемента на STEAM (Бахчеванова, 2021, с. 275). За това интегриращо образование също е необходима култура на учене.

За развитието на културата на учене у децата в детската градина от значение е и образователната среда, която предполага не само съвременен обзавеждане на помещенията и наличие на материали за различните дейности, но и позитивна, емоционална, творческа атмосфера, от която се нуждаят всички деца. Тази образователна среда има различни аспекти и към нея се предявяват редица изисквания. Тя трябва да е: здравословна, хигиенна, информационно-познавателна, мотивационна, естетически издържана, комуникативна, възпитаваща, развиваща, да стимулира детските възприятия, да поощрява работата в екип, да съдейства за разгръщане на силните страни на детската личност, да стимулира личностното и социално развитие на децата.

Към основните видове **детско учене** се отнасят следните:

а) Учение чрез игра

В приоритетната за предучилищна възраст игрова дейност децата имат възможност да приемат любими роли, да общуват помежду си и по непринуден начин, в емоционална обстановка да изразят отношение към заобикалящия ги свят, да обогатят познавателната си информация, да развият своите личностни и социални компетентности.

б) Учение чрез действие

Значението на този вид учене се подчертава с изказването на Конфуций: „Каж ми и ще го забравя, покажи ми и може би ще го запомня, но ако го направя – ще го мога“ (Konfuzius, Zitate, 2024). Ученето чрез действия стимулира както менталните способности, така и практическите действия у децата, които са им необходими в ежедневието, в живота.

в) Учение чрез сетивен опит

Включването на сетивата: зрение, слух, обоняние, вкус, осезание, при опознаване на околния свят е абсолютно необходимо при малките деца. Чрез тях те обогатяват сензорната си култура, която е в основа и на интелектуалното им развитие. На този вид учене се поставя акцент в трудовете на М. Монтесори.

г) Учене чрез комуникация

Комуникацията се осъществява главно на две нива: с възрастните и с другите деца. Децата комуникират, за да изразят своите възгледи, да задават въпроси, които ги вълнуват, да споделят преживяното, да обменят информация с другите. Именно по този начин те научават и споделят много нови неща за заобикалящия ги свят (Lehrplan für die KiGa-stufe, Zürich, 2008, с. 11).

д) Контекстно учене

При децата от предучилищна възраст това учене е характерно, тъй като те не учат да четат и пишат, а усвояват знания предимно в контекста на определени ситуации, в които участват (Lehrplan für die KiGa-stufe, Zürich, 2008, с. 11).

е) Изследователско учене

Чрез него се усвояват не готови знания, а се изпробват различни стратегии, които развиват любознателността и компетентностите на децата. То се явява средство и за когнитивното, и за креативното им развитие. Учени като Вилд и др. (Wild, 2009, с. 5 – 6) очертават различни етапи в процеса на това учене като: определяне на тема, формулиране на въпроси, концепция на изследването, провеждане, оценка и приложение.

ж) Конструктивистично и коконструктивистично учене

При конструктивистичното учене децата конструират знанията си активно, а не пасивно, на базата на личен опит и интерес към определени дейности. При коконструктивистичното учене децата учат съвместно, учат се да изразяват своето мнение по дадени въпроси, но и да уважават мнението на другите, да разглеждат нещата от различен аспект и в хода на дискусиите да решават съвместно възникнали проблеми. Фтенакис (Fthenakis, 2008, с.18) подчертава значението на този вид учене при децата от предучилищна възраст.

з) Социално-емоционално учене

Акцентът в това учене е не само върху социалните взаимоотношения, но и върху емоциите на децата по време на ученето. Формират се не само социални, но и емоционални компетентности, които са много ценни в процеса на взаимоотношенията както

между децата, така също между децата и възрастните. Двадесет-годишно изследване на Дурлак и др. учени (Durlak et al., 2015) доказва значението на този вид учене на всички възрастови степени – от детската градина до ВУЗ, в семейството, в социума. В този контекст се разглеждат и необходимите социално-емоционални компетентности на учителите в процеса на обучение на децата.

Ученето, което се осъществява в процеса на различни дейности, може да се разгледа като многопластово понятие и всеки един вид учене притежава мотивационни, емоционални, когнитивни и социални компоненти, които си взаимодействат помежду си и обуславят неговия успех. В този контекст се очертава значението не само на любознателността на детската личност, но и ролята на педагози, родители и близки на децата, които ги мотивират за учене и им помагат, когато е необходимо. Детското учене е необходим компонент както във всяка една дейност, така и в контекста на подготовката на децата за училище и за живота.

2. Детска култура

В литературата могат да се открият много определения за „култура“. Когато културата касае група от хора, фокусът се насочва към начина на живот, ценностите, традициите, взаимоотношенията между тях. В личностен аспект културологът Hofstede (1993) разглежда своеобразието на две култури: култура 1 и култура 2. Първата касае предимно образованието, а втората включва поведението на личността: поздрави, умение да се показват или прикриват чувства, комуникативни умения при общуване с другите. Всяка една личност, освен че притежава чертите, присъщи на една определена националност, притежава и своя специфична индивидуална култура.

Шефер подчертава значението на различните езици на децата: езика на тялото, на речта, на виждането, музикалния език, езика на оформянето, на емоциите, които се явяват различни форми за изразяване на детската култура (Schäfer, 2013, с. 10). Всички тези езици намират отражение и в процеса на учене.

Езикът на тялото включва както уменията за мимика и имитация, които са форма за изразяване на чувствата, така и движенията на тялото. Допълнителните дейности в детската градина

като художествена гимнастика, аеробика, модерни и народни танци неминуемо се отразяват върху усъвършенстване на движенията на тялото им. Каменова подчертава, че „тези дейности стимулират образователния процес и поставят децата в активна позиция“ (Каменова, 2022, с. 4548).

Езикът на речта. Комуникативните умения на децата се усъвършенстват както в процеса на взаимодействие между децата и възрастните, така също и между самите деца. Обогащването на речника и развитието на граматически правилна реч в различни ситуации в ежедневието им дава възможност по-пълно да изразят своите мисли, идеи, преживявания, да проявят активност и креативност в различните дейности.

Езикът на виждането. Умението на децата да наблюдават определени обекти, да забелязват основните им характеристики, за да могат след това да ги описват, да ги разглеждат в контекста на взаимовръзките им с други обекти, е изключително необходимо в процеса на учене и за активното им участие в различните дейности. Развитието на възприятията стимулира към осъществяване на нови идеи и развитие на творческото мислене.

Музикален език. Наличието на подходяща среда, в която децата имат възможност да възприемат различни музикални произведения, да пеят и танцуват, да свирят на детски музикални инструменти, създава стимули за музикалното образование, за развитие на техния музикален език.

Езикът на изобразителното изкуство. Характерно за малките деца е желанието им да рисуват, моделират, апликират. Чрез различни цветове и форми те отразяват богатството на впечатленията от заобикалящия ги свят. Педагози и родители трябва да се научат да четат детските творби, които дават много информация за детската личност, нейните умения, интереси, преживявания.

Езикът на оформянето. Чрез различни материали и разнообразни инструменти децата имат възможност да оформят различни обекти. В основата на езика на оформянето стоят знанията и натрупаният опит от различните дейности. Децата имат възможност да оформят обекти съобразно идеите си и творческите си умения във всяка една дейност – в игрова, изобразителна, конструктивна, в дейност по проекти, в процеса на експериментиране.

Езикът на емоциите. Всеки един човек по различен начин изразява своите емоции – на радост, щастие, на тревожност, мъка, страх и др. Някои деца са екстровеъртни, а други – интровертни. Когато се говори за емоции, е важно в какви условия и в контакт с кои личности децата изпитват определени емоции. Емоционалните състояния изразяват както техните интереси и черти на характера, така и тяхната интелигентност. В психологическата и педагогическата литература емоциите изпълняват ориентираща и регулираща функция.

За развитие на различните езици на децата, които изразяват тяхната култура, съществено значение имат културните образци. За стимулиране на разнообразието на езици е необходимо възрастните да създадат условия за обогатяване на детските знания и опит, за формиране на индивидуален начин за изразяване и развитие на комуникативните умения.

Емпирично изследване и резултати

Децата в XXI век учат по нов, модерен, много по-различен начин като следствие от глобалните обществени и технологични промени във всяка една сфера, включително и в образованието. Това води и до нова култура на учене, която е от значение не само за развитието и просперитета на отделната личност, но и ценна в контекста на съвместното учене. Хансен (Hansen, 2008) подчертава значението на комуникативните умения, уменията за вземане на решения и решаване на проблеми, като посочва, че те са ценни в контекста на развитие на нова култура на учене.

В изследването, което проведохме, фокусът беше насочен върху установяване на степента на развитие на шест умения, които са съществени в контекста на културата на учене, която е от значение не само за отделната личност, но и за детския колектив:

- комуникативна култура;
- умение за участие в съвместна дейност;
- умение за самостоятелно планиране и организиране на дейността;
- отговорно отношение към задачите;
- умение за вземане на решения;
- умения за решаване на проблеми.

За всяка една от дейностите на децата в предучилищна възраст са необходими горепосочените умения, като тяхното формиране започва още в приоритетната игрова дейност на децата.

За да установим в каква степен са развити у децата от трета и четвърта група в предучилищните институции тези умения, проведохме изследване, което включваше наблюдение на различни дейности на деца на възраст 5 – 6 години и 6 – 7 години, и анкета с педагози от детски градини от Пловдив и Асеновград през учебната 2022/2023 г. Броят на анкетираните педагози е 16 от трета възрастова група и 16 от четвърта група. Информацията, която те съобщиха за формиране на умения за учебна култура, е за 228 деца от трета група и за 236 деца от четвърта група.

Наблюдавахме участието на децата в игрова дейност, в ситуации по различни образователни направления, в проектна и в трудова дейност. Тъй като в различните детски градини и групи се установяват различни, но близки стойности в развитието на **умения за учебна култура**, за по-голяма точност представяме степента им на формиране между две величини.

Високата степен на развитие на компоненти на учебната култура у децата означихме с бал 3, средната – с бал 2, и ниската – с бал 1.

Резултати и дискусия

По отношение на **комуникативната култура** на децата, която включва умения за речево изразяване и споделяне на мнения с другите, не се наблюдават съществени различия между децата от трета и четвърта група. Процентът на децата от трета и четвърта група, при които се наблюдава висока степен на развитие на това умение, означено с бал 3, варира между 50% и 70%. Ниски стойности на развитие на умението, означени с бал 1, притежават от 10% до 30% от децата. Комуникативните си умения те развиват ежедневно във всяка една дейност. Тъй като в процеса на комуникация с другите те заимстват културни образци, важно е възрастните да са образец за развитие на речевата им култура. Резултатите ясно показват, че при повече от 50% от децата от подготвителните групи комуникативната култура е добре развита. Наблюденията в подготвителните групи доказват, че в най-

голяма степен комуникативната култура на децата се развива в игровата дейност, в проектната и трудова дейност, в обучението по различните образователни направления.

Умението за участие в съвместна дейност бележи значително развитие в предучилищна възраст. Проведените наблюдения показват, че участието на децата в съвместна дейност, предимно игрова, проектна, трудова и в процеса на обучение, предполага спазване на определени правила, комуникация, съгласуване на действията с цел достигане на общ резултат. Процентът на децата от третите групи с развита степен на това умение е между 50% до 80%, а в четвъртите групи се наблюдаваха сходни резултати – между 60% и 85%. Процентът на децата с бал 1 в третите групи варира между 10% и 20%, а в четвъртите групи – между 5% и 10%. Фактите доказват, че това умение е много добре формирано у децата от подготвителните групи.

Едно от най-ценните умения във всяка дейност е **умението за самостоятелно планиране и организиране на дейността**, което е едно от най-сложните, които се формират в предучилищна възраст. Умението за осмисляне на определени задачи и възможностите за регулиране на дейността оказват пряко въздействие върху планиране на дейността, което предполага умения за анализ, синтез, обобщения, избор на средства и определяне на последователността на действията. Това умение е необходим компонент на всяка една дейност. То съдейства за развитие на мисленето, въображението и креативността. Резултатите от наблюденията в подготвителните групи сочат, че в игровата, в проектната дейност, в ситуациите по изобразително изкуство, конструиране и технологии и в трудовата дейност на децата се създават най-добри условия за стимулиране на това умение. От анкетите с учителките на третите групи се установи, че между 60% и 65% от децата са с висока степен на развитие на умението, а в четвъртите групи процентът варира между 70% и 80%. С ниска степен на развитие на умението, означена с бал 1, в трета и четвърта група са между 10 и 30% от децата.

Отговорното отношение към задачите като компонент от културата на учене включва не само отговорност за собствените действия, но и отговорност по отношение на колективно поставе-

ните задачи. Според резултатите от наблюденията отговорното отношение се формира във всяка дейност, но сред най-значимите са: обучението по различните образователни направления, проектната и трудова дейност. В трета група процентът на децата с бал 3 варира между 40% и 85%, а в четвърта група – между 40% и 90%. Това умение определено е много необходимо за всяка една дейност в предучилищна възраст. То е и от значение за осъществяване на дейности в следващите възрастови периоди.

Умението за вземане на решения е също едно от най-ценните умения в структурата на културата на учене. То се развива във всяка една дейност – игрова, обучение, проектна, трудова и едновременно с това е необходимо за осъществяването ѝ. В процеса на наблюдение на деца от подготовителните групи се установи, че у тях постепенно се развива умение да се изразяват ясно, взаимно да се изслушват, да проявяват уважение към другите и да разглеждат нещата от различен ъгъл. Те разбират, че от няколко решения трябва да се фокусират върху това, което е най-подходящо. Проведеното изследване установи, че това умение бележи сравнително ниски стойности. В трета група с бал 3 – висока степен на развитие на това умение, се наблюдава при 35% до 60% от децата, а в четвъртите групи – между 40% и 65%. Ниската степен – бал 1, в третите и в четвъртите групи се установява при 10% до 20% от децата.

Умението за решаване на проблеми както при децата, така и при възрастните, не е сред бързо формиращите се умения. Наблюденията доказват, че предлагането на прибързани решения от страна на педагозите не допринася за формиране у децата на тези умения. При възникване на проблеми децата трябва да се ориентират към причините, които ги пораждат, и възможните аспекти за тяхното решаване. Учителите не трябва веднага да се намесват, а да оставят децата сами да анализират ситуацията и поведението си, за да вземат правилно решение. В случай че те не са в състояние да се справят сами, съобразно възрастта и натрупания опит, тогава педагозите могат да предложат най-подходящата алтернатива. Формирането на умение у децата сами да се справят с възникнали трудности и да решат проблеми е ценно и зависи и от умението им за самоконтрол в процеса на дейността. В третите групи децата с

бал 3 са между 25% и 50%, а в четвъртите – между 20% и 70%. С ниска степен на развитие на това умение, означена с бал 1, в третите и четвъртите групи са между 15% и 35% от децата.

Заклучение

Културата на учене у децата от предучилищна възраст е пряко свързана с характерните особености на детската култура и отразява различни нейни аспекти: културата им на виждане, специфичния начин на разбиране и интерпретиране на света, култура на комуникация и сложни взаимоотношения, на придобиване на опит в различните дейности, на активност и самостоятелност, на умения за работа в екип и решаване на възникнали проблеми, култура на емоциите им. Изследването потвърди хипотезата, а именно, че активното участие на децата от подготовителните групи в детската градина в различни дейности – игра, обучение, проектна и трудова дейност – допринася за формиране и развитие в различна степен, съобразно спецификата им, на компоненти на културата на учене. Приносът на иновативната образователна среда за стимулиране на културата на учене бихме могли да търсим в следните насоки: тя засилва любознателността и стремежа на децата да се занимават с интересни за тях дейности, да научават непознати факти за околния свят, повишава се мотивацията и активността им, формират се умения да работят в екип, развива се чувството за отговорност. Образователната среда, стилът на педагозите и позитивната мотивация в процеса на учене несъмнено оказват решаващо влияние върху интелектуалното, емоционално-волево и социално-нравствено възпитание на децата и подготовката им за училище и за живота.

Чрез проведените наблюдения в подготовителните групи в детската градина и анкетите с учители се установи, че сред най-развитите умения за култура на учене са: уменията за участие в съвместна дейност и отговорно отношение към задачите, следвани от комуникативната култура и умения за самостоятелно планиране и организиране на дейността. Сравнително по-слабо са формирани уменията за вземане на решения и решаване на проблеми.

Формирането на култура на учене в предучилищна възраст се формира в различните дейности и е необходима за тяхното

осъществяване. Тя се явява предпоставка не само за успешната подготовка на децата за училище, за високи постижения при осъществяване на дейности в следващите възрастови периоди, но тя е необходима в тяхното ежедневие, в живота им.

ЛИТЕРАТУРА

1. **Бахчеванова, Т. (2021).** Интегриране на образователни области за формиране на компетентности в предучилищна възраст. В: „Развитие на ключови компетентности“. Интердисциплинарна научна конференция. Пловдивско университетско издателство, с. 272 – 279. (Bahchevanova, T. (2021). Integrirane na obrazovatelni oblasti za formirane na kompetentnosti v preduchilishtna vazrast. V: “Razvitie na klyuchovi ompetentnosti”. Interdistsiplinarna nauchna konferentsiya. Plovdivsko universitetsko izdatelstvo, p. 272 – 279.)
2. **Durlak et al. (2015).** Handbook of Sozial and Emotional Learning, New York: The Guilford Press.
3. **Fthenakis, W. (2008).** Bildung von Anfang an: Elementarbildung – das Fundament im Bildungsverlauf, Westermann.
4. **Hansen, R. (2008).** Die Entwicklung einer neuen Lernkultur. In: KiTa aktuell, Heft 2/2008.
5. **Hofstede, G. (1993).** Interkulturelle Zusammenarbeit. Wiesbaden, Deutschland.
6. **Kamenova, E. (2022).** Pedagogical activities by interests at preschool age. 16. International Technology, Education and Development Conference, 7-9.03.2022, Spain, p. 4548 – 4552.
7. **Klemm, U. (2000).** Bildung als Ware: Erwachsenenbildung im Umbruch. In: Zeitschrift für internationale Bildungsforschung und Entwicklungspädagogik, Heft 1/2000, Deutschland.
8. Lehrplan für die Kindergartenstufe, Kanton Zürich, 2008.
9. **Schäfer, G., A., Beek (2013).** Die „hundert Sprachen“ der Kinder. In: Betrifft Kinder, Heft 5/ 2013.
10. **Wild, J. (2009).** Forschendes Lernen. Journal Hochschuldidaktik, Heft 20, 4 – 7.

ИНТЕРНЕТ ИЗТОЧНИЦИ

1. Stadlmann, W. (2014). Lernen, Begabung, Intelligenz aus Sicht der Lernforschung. Warum entwickeln sich Kinder derart verschieden? In: www.google.de, март 2024.
2. Top 10 Bildungssysteme der Welt (2022). In: www.google.de, март 2024.
3. Konfuzius – Zitate. In: www.google.de, април 2024.